

ZHURAVLEV A. L., ZHURAVLEVA E. V. és HASHCHENKO V. A.
SZUTA Pszichológiai Intézete, Moszkva

A SZEMÉLY ÖNMAGÁRÓL ÉS CSOPORTTÁRSAIRÓL ALKOTOTT KÉPÉNEK VÁLTOZÁSAI EXTRÉM ÉLETKÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT

A PROBLÉMA FELVETÉSE

A korszerű technológiák intenzív kimunkálása, új iparágak meghonosítása, a hagyományostól eltérő energiaforrások és nyersanyagok felkutatása együttjár az ember számára új, a természetestől jelentős mértékben eltérő életkörülmények elsajátításával. Ilyen életkörülményeket tapasztalhatunk például az űr, az óceán, a rendkívüli hegy-csúcsok, a szélsőségesen magas vagy alacsony hőmérsékletű tájak (sivatag, észak) világában is.

A felsorolt extrém helyzetekben mind az egyén, mind pedig az egész csoport pszichológiai komfortérzésének szerepe nő, s ez jelentős mértékben összefügg azzal, hogy a csoport tagjainak önmagukról és társaikról adekvát képe alakuljon ki. Ennek jelentőségét — a korlátozott tér olyan feltételei között, amikor a csoport tagjainak élettere és munkahelye végső soron azonos — az énképnek a cselekvési motivációk és a szociális környezethez való viszony alakulásában betöltött különös helye határozza meg. A hivatalos és személyes kapcsolatok egymásba érnek, ennél fogva az adott feltételek között a személyes kontaktusok optimális állapotának hatása a csoportok eredményes működésére megnő a hétköznapi helyzetekhez képest (HASHCHENKO, 1988).

Vizsgálatunk extrém körülmények között az énkép és a társakról alkotott kép átalakulásainak feltárását, valamint a változásra ható tényezők elemzését tekintette feladatának. A számításba vett hatótényezők a következők: a csoportkommunikáció kísérlet előtti tapasztalatai (ezen belül az ismertség szintje csoporttagok között); a csoporttársakról kialakított kép; a csoporton belüli viszonyokról ki-

alakult közös vélemény; a szociometrial státusz; a nem; a csoport tagjainak pszichés állapota.

A KUTATÁSI TERV

A kutatás egy komplex, többnapos laboratóriumi kísérlet keretei között zajlott, amely az emberi életműködés megbízhatóságának, a munkaképességnek, az orvosi, pszichofiziológiai, pszichológiai, valamint szociálpszichológiai aspektusait tanulmányozta a részleges alvás-megvonás és a relatív szociális izoláció feltételei között.

A kutatás nyolc — eltérő nemű — vizsgálati személyből összeállított két — egyenként négyfős — kísérleti csoporttal folyt. Az első csoportba három férfi és egy nő, a másodikba két férfi, két nő tartozott. A második csoport tagjai korábban a kísérlet előtt is ismerték egymást. A v.sz.-ek átlagos életkora 32,5 év volt.

A kísérleti terv a napokat „munka-” és „szabadidőre” bontotta. „Munkaidőben” (8 és 20 óra között) a v.sz.-ek különböző időrendben egyéni operátori feladatokat végeztek, melyeket speciális technikai eszközök révén modelláltak számukra (követés, felismerés stb.). Emellett részt vettek a pszichofiziológiai tesztelésben és a pszichológiai vizsgálatokban. Még szintén a „munkanap” keretei között a táplálkozásra és a személyi higiénés szükségletek kielégítésére 15–20 perc állt rendelkezésre.

A „szabadidő” (20 órától 8 óráig) a következőket foglalta magában: közös együttlét a csoport valamennyi tagja számára egy erre a célra elkülönített „pihenőhelyen” és alvás. A legfontosabb extrémizációs tényező gyanánt az alvás megvonásának hatását elemeztük (a négyórás alvásidő 2-től 6 óráig tartott).

A kísérlet két — egyenként hétnapos — szakaszból állt, melyeket egyhetes szünet választott el egymástól. Az első szakaszban minden csoportból két személy a korlátozott alvás feltételei közé került. Az alvásidő hossza két személy számára 8 óra volt, ez az egyiknek 22 és 6 óra, a másiknak 2 és 10 óra közé esett. A kísérlet második szakaszában a párok alvási rendje megfordult.

Az alábbi módszereket használtuk. Az énképet és a társakról kialakuló képet, valamint a csoportbeli viszonyokról formálódó elképzeléseket T. Leary eljárásával tanulmányoztuk (SOBCHIK, 1987). Ez a személy interperszonális magatartását és attitűdjeit nyolc osztályba sorolva vizsgálja. Az elemzendő interperszonális viszonyulási típusok: 1) vezető (autokrata), 2) független (versengő), 3) nyíltan szembeszegülő (hajthatatlan), 4) bizalmatlan (gyanakvó), 5)

1 A Leary-teszt orosz nyelvű adaptációja során az interperszonális magatartáskategóriák megnevezései némileg módosultak a nálunk is meghonosodott eredetihez (Kulcsár Zsuzsanna: Leary-teszt. Timothy Leary: A személyiség interperszonális diagnózisa c. könyve alapján. Pszichológiai Tanács a pályaválasztásban. Módszertani füzetek, 3.) képest, ami azonban nem jelent tartalmi, csak terminológiai változást. A fordítás a tanulmányban alkalmazott terminológiát követi. (A fordító megjegyzése)

szerény (tartózkodó), 6) engedelmes (dependens), 7) együttműködő (konvencionális), 8) felelősségteljes (altruista). Az eljárás emellett e viszonyulási típusok csoportosítását is lehetővé teszi két szempontból: függetlenség —konformitás és közlékenység — zárkózottság. A személy csoportbelli státuszának feltárására a szociometria szolgált a csoporttagságra irányuló kritérium alapján. A csoporttagok pszichés állapotának feltárása a hangulat „színteszttel” történő diagnosztizálásával (LUTOSHKIN, 1979) és a S. Rosenzweig-féle képi asszociációs teszttel történt.

EREDMÉNYEK

AZ ÉNKÉP VÁLTOZÁSAI

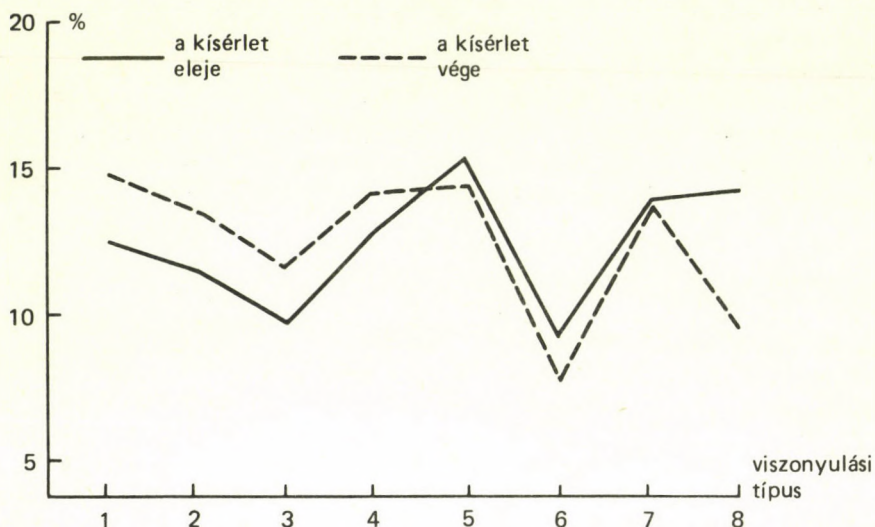
Abból az általános feltevésből indultunk ki, hogy az egyéni sajátosságok egy része stabil, s emellett vannak extrém tényezők hatását inkább elszorított változékony tulajdonságok. A feltevést a kísérlet előtt és után végzett énképvizsgálat összehasonlítása útján ellenőriztük. A két metszet felvétele között három hét telt el. Az énképösszetevők változékonyságának mutatójaként a tartós változások szolgáltak, amelyek az egész mintában, illetve a csoportok bármelyikében tettenérhetők voltak.

Az egész mintára jellemző, hogy a kísérlet elején a v.sz.-ek szerénynek, felelősségteljesnek és együttműködőnek minősítik magukat a társas kapcsolatokban általában, s ezen belül a csoporttagok iránt is. E változók a kíváncsnak ítélt énkép (ideális én) vizsgálatában magas értékekkel szerepeltek. A környezethez való szerény viszonyulás kiemelkedő értéke jelentős mértékben összefüggött a v.sz.-ek sajátos (start előtti) állapotával, melyet a kísérletben való részvétel várakozásteli élménye jellemez. Ez az állapot szorongást, bizonytalanságot, féltékenységet hív elő és függő viszonyulásra hajlamosítja őket. Következésképpen a kísérlet előtti énképet a társak iránti konformitás jellemzi; alacsony a dominancia és magas a kommunikációs igény szintje.

Az interperszonális viszonyulásnak a két vizsgálati időpontban történt összehasonlítása egy sor minőségi és mennyiségi változást tárt fel a személy önmagához való viszonyát illetően (1. ábra).

Mindenekelőtt figyelemre méltó, hogy általában csökken azoknak a tulajdonságoknak a száma, amelyeket a vizsgált személyek önmaguk jellemzésére felhasználnak. A nyolc skálában, így a kísérlet elején 5,6 pontos az átlagérték, a végén pedig 4,3 pont. A két értéknek a módosított Student-próba segítségével megállapított különbsége szignifikáns ($p < 0,05$). Ez az eredmény az „énkép sematizálódásának” tendenciájára utal az extrém életkörülmények viszonyai között, és valószínűleg azzal függ össze, hogy a munkaképesség megőrzése érdekében megnő az erőfeszítések minimalizálásának szükséglete, továbbá, hogy a kísérlet során a funkcionális állapot leromlása következtében csökken a figyelem terjedelme és szelekti-

A személy Interperszonális viszonyulási a kísérlet elején és végén az egész mintában

vitása. Emellett megfigyelhető volt mind az énkép általános profiljának, mind pedig az egyes viszonyulási típusoknak a módosulása. A kísérlet végén a v.sz.-ek társaikhoz fűződő viszonyulásukat egyfelől szerénynek és kooperatívnak minősítik (akárcsak a kísérlet elején), másfelől viszont dominánsnak és bizalmatlannak jellemzik. Az énkép-profil általános minőségi változásainak hátterében egy sor olyan változás áll, amelyet az egyes viszonyulási típusok mutatói jeleznek. Az önértékelésben azon állítások részarányának növekedését kell megemlíteni, amelyek a vezetői és a versengő típusú viszonyulásokra jellemzőek. Csökken ugyanakkor a felelősségteljes viszonyulási típus mutatóinak kifejezettségi szintje. Mindez arról tanúskodik, hogy a személy a csoport tagjaihoz való viszonyában saját magát magabiztos, zárkózott és független lényként éli meg. Következésképpen a személyiség saját magáról alkotott képének dinamikájára a dominancia növekedése és a jóindulat csökkenése jellemző. Úgy is megfogalmazható ez a tény, mint az énkép negatív minőségének felerősödése azáltal, hogy a sajátosságok szubjektív kívánatossága és reális megítélése jelentős mértékben eltér egymástól. A kísérlet során az ideális én változási tendenciája ellentétes irányú: csökken a független és zárkózott típusú viszonyulás személyes jelentősége, miközben a felelősségteljes és függő típusoké megnő. Megjegyezzük, hogy a kísérlet elejéhez képest a v.sz.-ek énképe és énídeálja közötti diszkrepancia a kísérlet végére megnövekszik. Nézetünk szerint ez az eredmény egy — a diszkrepancia következtében megjelenő — intrapszichikus konfliktus kialakulásáról tanúskodik.

Következésképpen az extrém életkörülmények feltételei között egy sor (három alapvető és két kiegészítő) skála mentén jelentős változások történnek a személynek önmagáról kialakított képében. Ugyanakkor a nyíltan szembeszegülő, a szerény, a bizalmatlan, a függő és a kooperatív viszonyulási típusok mutatói alapján véve nem változnak meg. A korrelációs számítások azt mutatták, hogy magyarázatként erre a v.sz.-ek motivációs sajátosságaival szolgálnak, azaz a kifejezett orientáció a saját csoportra és a csoport tagjaival való együttműködésre. Ily módon a személyiség énképének dinamikája a következő tendenciákkal jellemezhető: a vezetői és a független viszonyulási típus növekedése, a felelősségteljes viszonyulás, valamint a konformitás és kommunikabilitás csökkenése.

A SZEMÉLY ÖNMAGÁRÓL ALKOTOTT KÉPE ÉS A KÍSÉRLET ELŐTTI CSOPORTOS KOMMUNIKÁCIÓS TAPASZTALAT

A kutatás azt a kérdést is tanulmányozta, hogy az extrém körülmények között az énkép mely komponenseinek változásaira hat, ha a csoporttagoknak vannak korábban kialakult elképzelései egymásról. Az volt a feltételezés, hogy amennyiben a csoport tagjainak van tapasztalata és kiépült kapcsolatrendszere a kísérlet előtti érintkezésről, úgy ez az általános énkép-profil, valamint a függőségi viszonyulási típus stabilitását fogja erősíteni. E feltevés ellenőrzését a kísérletet megelőző korábbi kapcsolatokkal nem rendelkező első csoport és az ilyen tapasztalatokkal rendelkező második csoport tagjaitól a két felvétel során nyert énkép-mutatók összehasonlítása tette lehetővé.

Az első mérés során az 1. csoportba tartozó v.sz.-eknél a legkifejezettebb viszonyulási típusok: a felelősségteljes (altruista), az együttműködő és a független. Ebben egyrészt az nyilvánul meg, hogy a v.sz.-ek a csoportban konfliktusmentes viszonyokra töreksznek, másrészt az elkülönülés igénye, amely a csoporttagok közötti kapcsolatok elégtelenségeire utal. Mindent egybevetve e csoport tagjai magukat konformisnak, alkalmazkodónak és kommunikábilisnak minősítik.

A kísérlet elején a 2. csoport tagjainak énképében a legkifejezettebb a szerénység (tartózkodás) és a konvencionális skálák mutatóinak értéke. De emellett magasak a konform-alkalmazkodó, a függőségi és a felelősségteljes típusú viszonyulás értékei is. A két csoportbeli v.sz.-ek önmagukról kialakított képének összehasonlító elemzése azt mutatja, hogy a minőségi sajátzerűséget az 1. csoport esetében a független és felelősségteljes, a 2. csoport esetében pedig a szerény és függő típusú viszonyulás kifejezettségének szintje határozza meg.

A kísérlet folyamán a két csoportnál az énkép dinamikája bizonyos eltérést mutat. Az 1. csoportban a legjelentősebb változás a bizalmatlan, a független és vezetői viszonyulási típus növekedése, miközben a függő és felelősségteljes viszony részaránya az énképben csökken. Az együttműködés, a nyílt szembenállás és szerény-

ség mutatói e csoport tagjainál stabilak maradtak. Összességében az 1. csoport tagjai társaikhoz fűződő viszonyuk típusát a konform-alkalmazkodó és kommunikábilis alapállástól a független és zárkózott irányba változtatták meg. (2/a ábra).

A 2. csoportban — eltérően az 1.-től — az énkép dinamikáját a nyílt szembehelyezkedés, a vezetés és függetlenség skálák mutatóinak növekedése, valamint a szerény (tartózkodó) és felelősségteljes viszonyulási típus csökkenése jellemzi. Az énkép stabil összetevői a 2. csoport tagjainál a bizalmatlan, a függő és az együttműködő viszonyulási típus (2/b ábra).

Összegezve a fenti eredményeket, meg kell jegyeznünk a következőket. Az első csoportban a vizsgálati személyek énképének a kísérlet során végbement változása elsősorban a bizalmatlanság növekedésével és a függőség csökkenésével függ össze, eltérően a 2. csoporttól, amelyben éppen ezek a stabil összetevők. Az általános változási tendencia, mely szerint az énkép a felelősségteljes viszonyulási típus dimenziójában változik meg, az 1. csoportban kifejezettebb. Az énkép-profil stabilitásának összehasonlító elemzése, melyet rangkorrelációval végeztünk, alátámasztotta azt a hipotézist, hogy a 2. csoport tagjainak önmagukról kialakított képe stabilabb ($p < 0,05$). Másodlagosan alátámasztja ezt a tény is, hogy az „énkép-sematizáció” korábban kiemelt tendenciája a 2. csoportban nem jellemző. Az első csoportban a kísérlet végén a kiválasztott változók száma jelentősen csökken ($p < 0,01$).

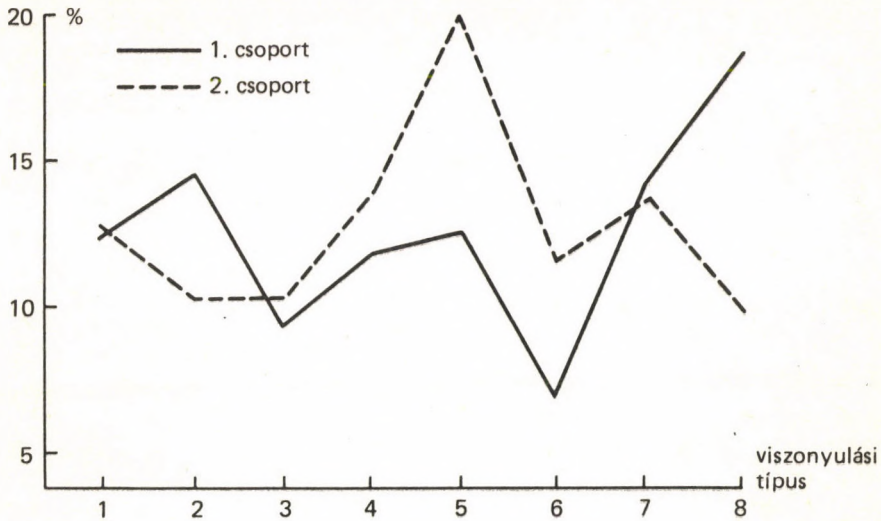
Ezek szerint azoknak a v.sz.-eknek, akik a csoport tagjait illetően rendelkeznek korábbi érintkezési tapasztalatokkal, egyrészt énképük stabilabb, másrészt magukat úgy értékelik, mint akik társaikban jobban bíznak, s egyúttal fokozottabban függnek is tőlük, továbbá a csoportban konform-alkalmazkodó viszonyulási típusra hajlanak.

A SZEMÉLY ÖNMAGÁRÓL ALKOTOTT KÉPE ÉS A CSOPORTTÁRSOK MINŐSÍTÉSE

Az énkép változását jelentős mértékben meghatározza, hogy a v.sz.-ek miként ítélik meg a csoport többi tagját. (ZHURAVLEV, 1975). Ennek feltárása érdekében egybevetettük a v.sz.-ek énképét és másokról alkotott képét az egész mintában, valamint külön mind a két csoportban (3. és 4. ábra).

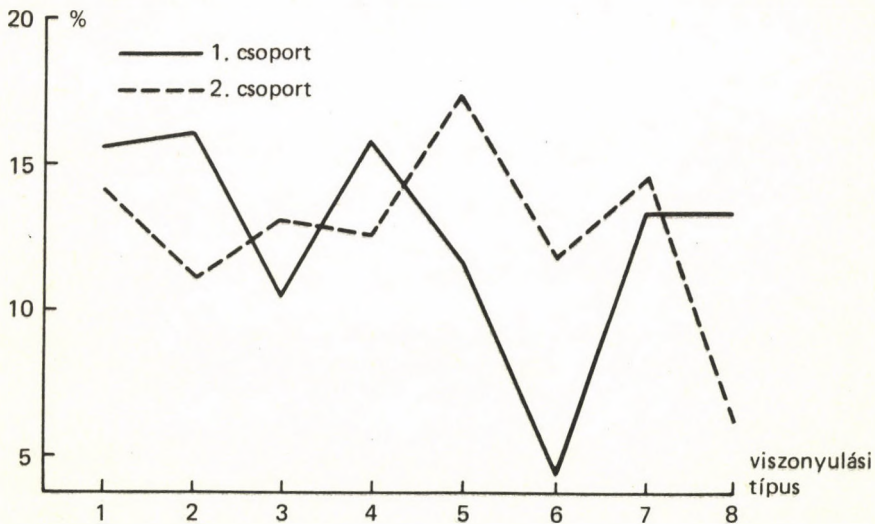
A kísérlet elején és végén mért minősítési értékek összehasonlító elemzése azt mutatta, hogy a minta egészében határozott közeledési tendencia mutatkozott a v.sz.-eknek önmagukról és a csoport többi tagjáról kialakított képe között. Ez megjelenik a különbségek (1%-os szinten) szignifikáns csökkenésében minden egyes skálát illetően, valamint az énkép-profil és a társminősítés közeledésében egymáshoz a kísérlet végén ($r = 0,73$; $p < 0,05$). A társak minősítésének a rangkorrelációs koefficiens alkalmazásával megállapított stabilitása ($p < 0,05$) (kivételt csak a bizalmatlanság skála mutatói képeznek) azt valószínűsíti, hogy a kísérlet végére az énkép — a

A személy interperszonális viszonyulási a kísérlet elején
az 1. és 2. csoportban

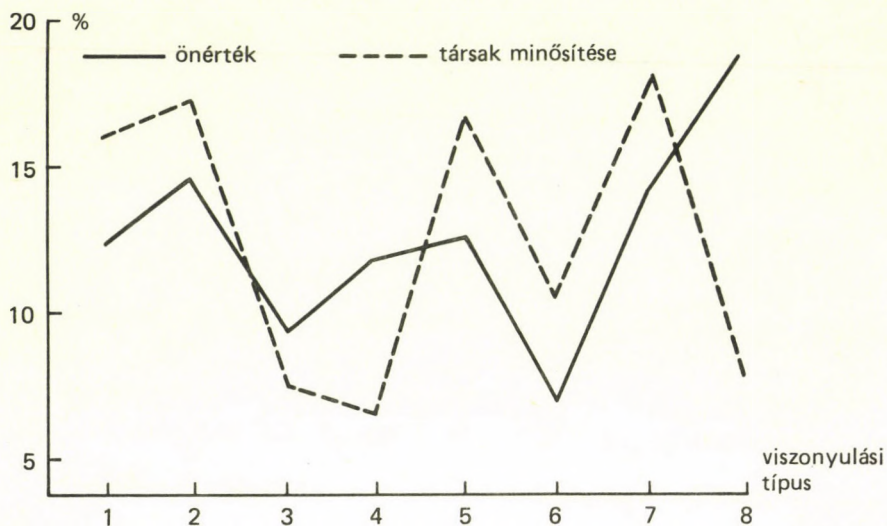

2/b ábra

A személy interperszonális viszonyulási a kísérlet végén
az 1. és 2. csoportban

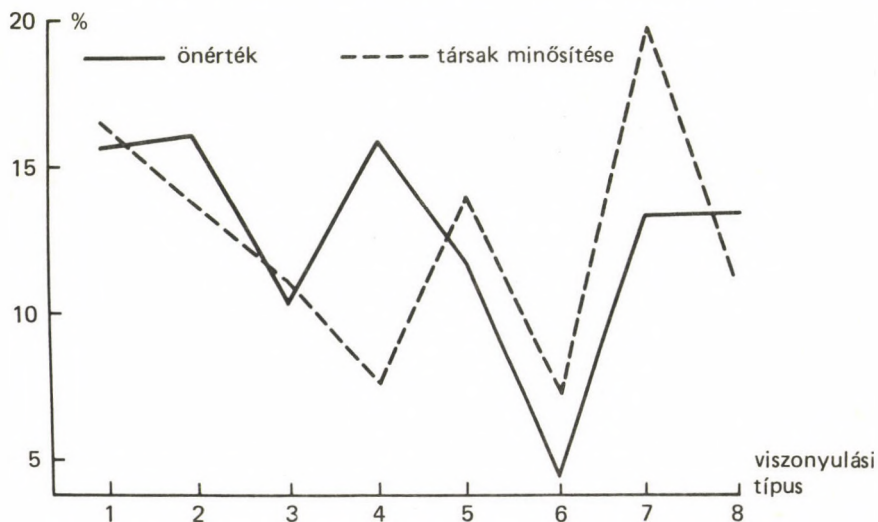

Az önértékelés és a társak interperszonális viszonyulásainak minősítése a kísérlet elején (1. csoport)

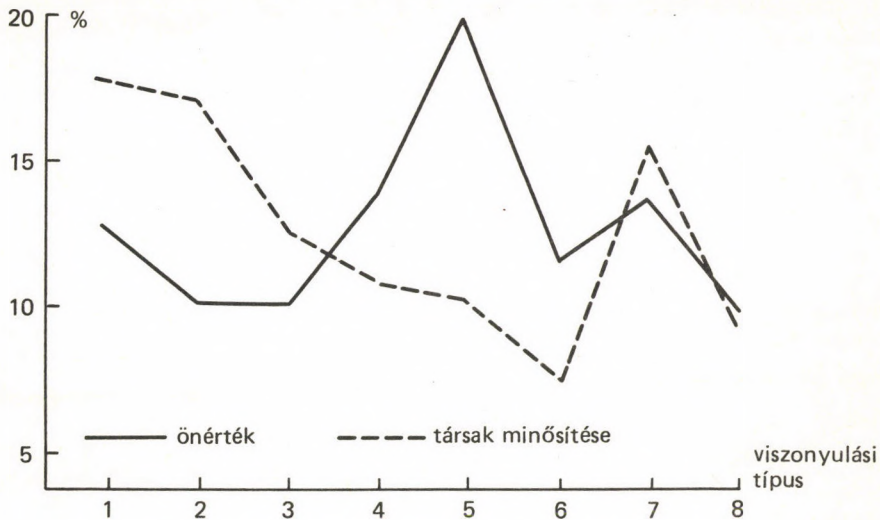

3/b ábra

Az önértékelés és a társak interperszonális viszonyulásainak minősítése a kísérlet végén (1. csoport)

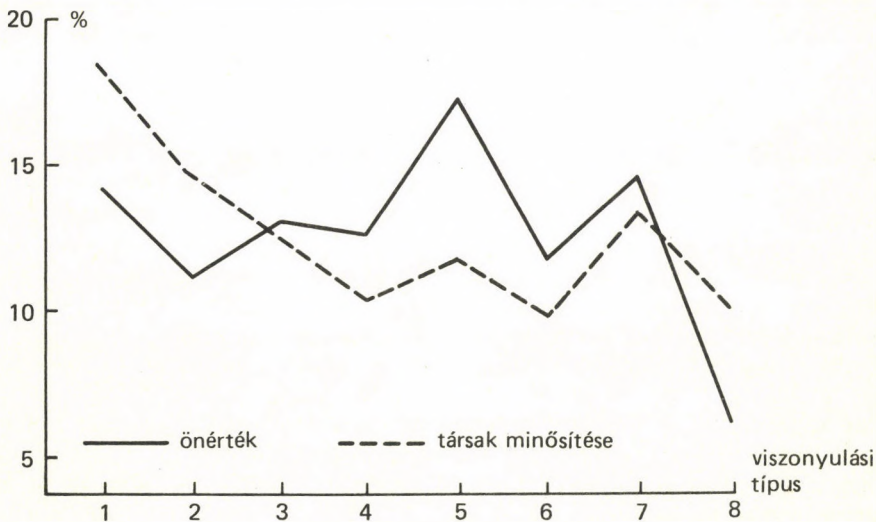

Az önértékelés és a társak interperszonális viszonyulásainak minősítése a kísérlet elején (2. csoport)

4/b ábra

Az önértékelés és a társak interperszonális viszonyulásainak minősítése a kísérlet végén (2. csoport)

minta egészében éppúgy, mint külön az egyes csoportokban — a személy többi csoporttag viszonyulásairól kialakított minősítésének a hatására alakul át. A v.sz.-ek magukat értékelvén, olyan tulajdonságokat említenek, melyekkel a többi csoporttag viszonyulásait jellemezték. Ez a tendencia a legkifejezettebben a független, a bizalmatlan és a felelősségteljes viszonyulási típus értékeinek közeledésében mutatkozik meg. A kísérlet elején a v.sz.-ek az első mutatót magasabbra értékelik társaiknál, a többit pedig maguknál, de a kísérlet végére ezek a különbségek eltűnnek.

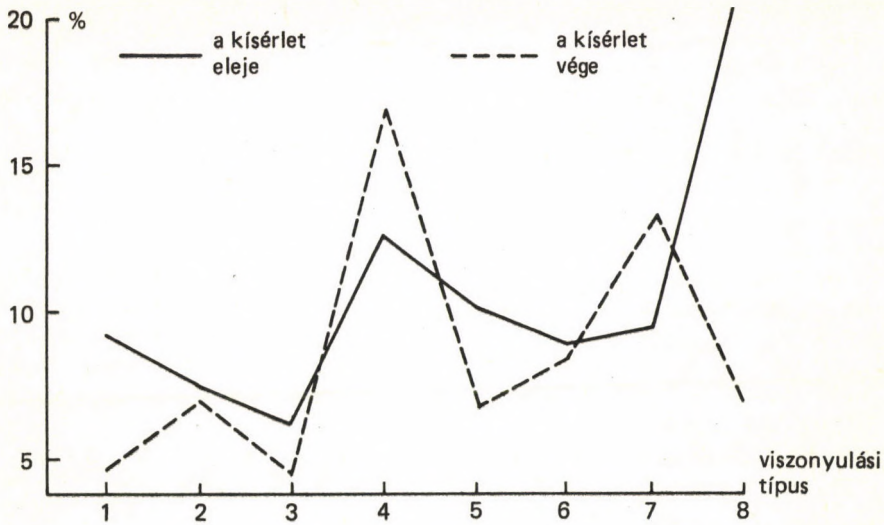
Az önértékelést és a társak minősítését összehasonlítottuk külön-külön is az egyes csoportokban. A kísérlet elején az 1. csoportban (5%-os szinten) szignifikáns különbség csak a felelősségteljes viszonyulási típus esetében figyelhető meg, oly módon, hogy a társak megítélésében ez a mutató alacsonyabb, ami azt jelenti, hogy a csoport minden egyes tagja úgy véli, a többiek kevésbé jóindulatúan közelednek társaikhoz, mint ő maga. A kísérlet végére az értékítéletekből eltűnik a különbség, mivel ez a mutató az önértékelésben alacsonyabbá válik. Ugyanakkor a bizalmatlan és együttműködő típusú viszonyulás mutatóiban különbségek lesznek észlelhetők. Az első csoportba tartozó v.sz.-ek magukat bizalmatlanabbnak és kevésbé kooperatívnak tartják társaikhoz fűződő viszonyukban, miközben a csoportot éppen az ellentétes tendenciával jellemzik (5/a ábra).

A kísérlet elején a 2. csoportban az önértékelés és a társak minősítése között (5%-os szinten) szignifikáns különbség volt megfigyelhető a független és a szerény viszonyulási típus skáláiban. A v.sz.-ek társaikat függetlenebbnek és kevésbé szerénynek észlelik, mint magukat. A kísérlet végén nincs jelentős eltérés az önmagukról és társaikról kialakított kép között (5/b ábra). A kísérlet előtti érintkezési tapasztalat tehát a kétféle értékítélet közeledésének kedvez.

Az önértékelés és a társak minősítése között a kiegészítő skálákban is lehetett különbséget tapasztalni. A kísérlet elején a v.sz.-ek kollégáikat függetlenebbnek és kommunikábilisabbnak tartják. Ennek fordítottja jelenik meg abban, amikor magukat konformnak (alkalmazkodónak) és zárkózottnak ítélik meg. A kísérlet végén a „kommunikábilis—zárkózottság” mutatóban a különbség megnő: az értékítéletek a társakat zárkózottabbnak, saját magukat pedig közlékenyebbnek mutatják be. A „függetlenség—konformitás” mutatóban épp ellenkezőleg, az értékítéletek közeledése figyelhető meg.

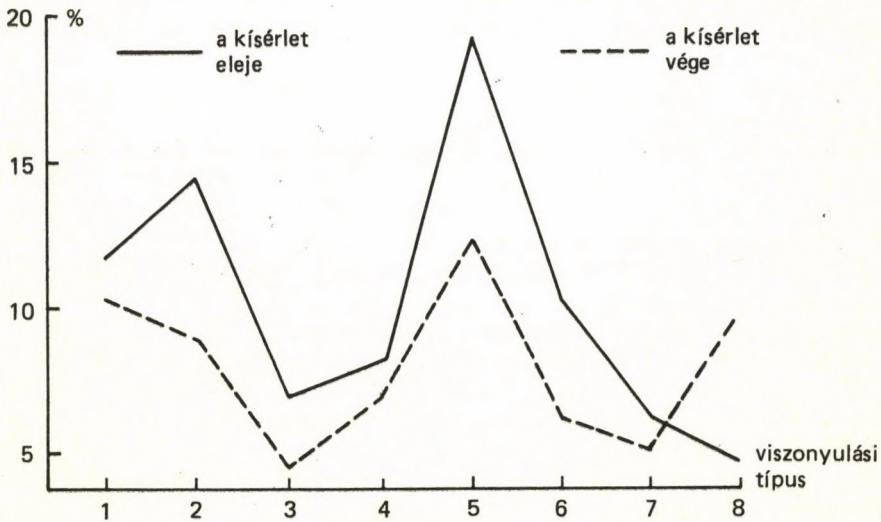
A másokról kialakított kép hatással van az énképre. Ez a hatás elsősorban az önértékelés és a társminősítés közeledésében, másodsorban a „kommunikábilis—zárkózottság” skála ellentétes irányú dinamikájában fedezhető fel, harmadsorban pedig abban, hogy ezen értékítéletek összefüggnek a csoportos érintkezés kölcsönhatásainak tapasztalatával.

Az önértékelés és a társak viszonyulásainak minősítése közötti különbség %-os átlagai az 1. csoportban

5/b ábra

Az önértékelés és a társak viszonyulásainak minősítése közötti különbség %-os átlagai az 2. csoportban

A SZEMÉLY ÖNMAGÁRÓL ALKOTOTT KÉPE ÉS A CSOPORTVÉLEMÉNY

Jól ismert, hogy a csoportvélemény az önértékelés alakulásának fontos tényezője, amely biztosítja a személy számára a visszajelentést a csoportbeli viselkedésének eredményességéről. A csoportvélemény ennél fogva korrekciós hatással lehet mind az önértékelésre, mind pedig a viselkedésre. Azt a hipotézist fogalmaztuk meg, hogy extrém életkörülmények között a csoportvélemény a valóságnak jobban megfelelő énkép kialakulását segíti elő. Összehasonlítottuk a v.sz.-eknek a kísérlet elején és végén mért énképét és a csoport véleményét viszonyulásaikról, a kétféle értékítélet viszonyának változásait az egész mintában és külön az egyes csoportokban.

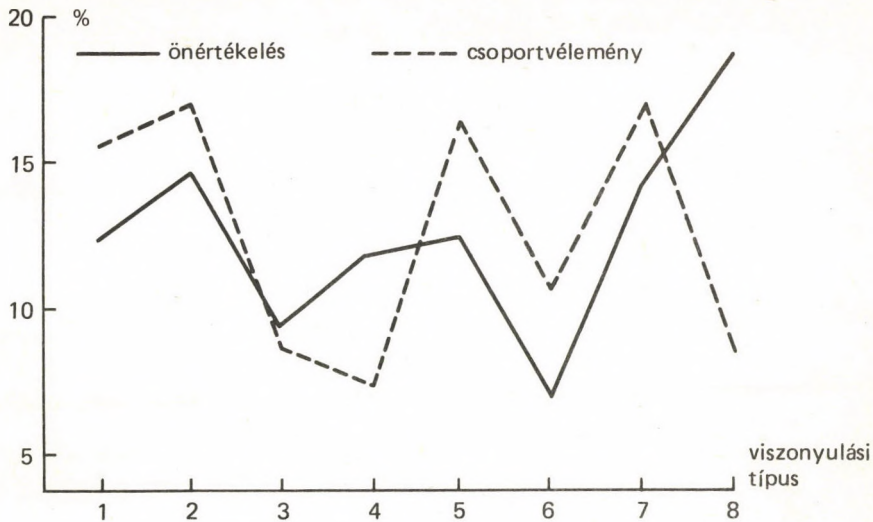
A kísérlet elején és végén regisztrált csoportvélemények összevetése azt mutatta, hogy az extrém körülmények hatásával szemben ez az értékelés meglehetősen ellenálló, stabil ($p < 0,05$). Ez arról tanúskodik, hogy egészében a v.sz.-ek csoportbeli magatartásának típusát a kísérlet folyamán a társak relatíve változatlanul észlelik. Egyfelől ez a kép vezetői és független viszonyulást ír le, másfelől konvencionális jelez. E magatartási típus sajátossága a versengés, az önmaga megmutatásának igénye, a csoporttagoktól érkező baráti közeledés aláértékelése. E magatartástípus kialakulásában közrejátsszik az empirikus helyzet jellege éppúgy, mint a v.sz.-ek kísérletben való részvételének egyik legfontosabb indítéka, a becsvág, a helytállás bizonyításának igénye.

A csoportvélemény mind a kísérlet elején, mind pedig a végén sokkal sematikusabb, mint az énkép. Ugyanakkor a kísérlet elején a kétféle értékítélet között igen jelentős eltérés figyelhető meg. Éppen így (5%-os szinten) szignifikáns különbségek jelentkeztek az egyes skálák mentén is. Az egész mintában a v.sz.-ek magukat a csoportvéleményhez képest altruistábbnak és konformistábbnak, alkalmazkodóbbnak minősítik. Megjegyezzük, hogy az 1. csoportban az önértékelés és a csoportvélemény között csak a felelősségteljes viszonyulási típus skálájában van különbség (az énkép javára), miközben a 2. csoportban jelentős különbségek mutatkoznak a független és a szerény típusú viszonyulás skáláiban (6. és 7. ábrák).

A kísérlet végén az önértékelés és a csoportvélemény közeledik egymáshoz: minden alapvető skálából eltűnnek a szignifikáns különbségek, és meglehetősen hasonlóvá válik az énkép és a csoportvélemény profilja is ($r = 0,58$; $p < 0,1$). Mindez azt jelenti, hogy a v.sz.-ek önmagukról kialakított képe a csoportbeli együttműködés és kölcsönös értékelés tapasztalatainak felhalmozásával adekvátabbá válik. Megjegyezzük, hogy a megfelelés legjelentékenyebb emelkedése a 2. csoportban fordult elő: tulajdonképpen nem maradtak szignifikáns különbségek a mutatókban (8/a ábra).

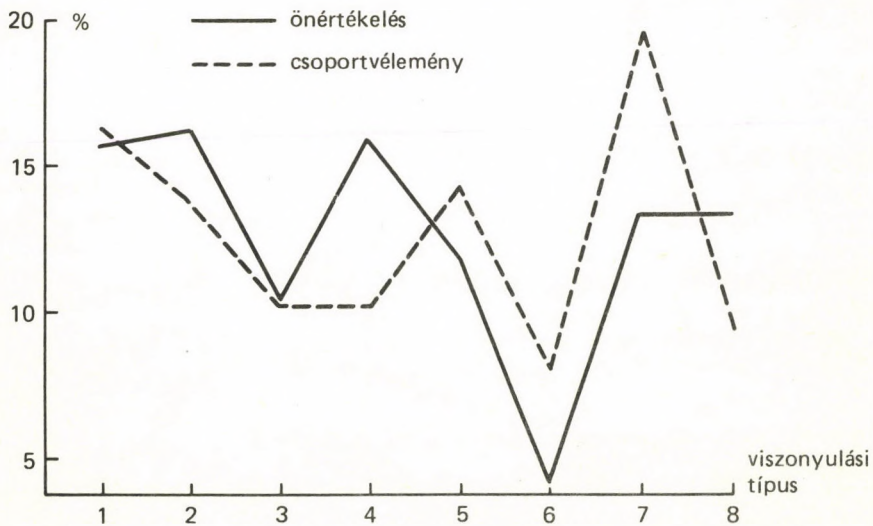
Az 1. csoportban a kísérlet elejéhez képest az énkép és a csoportvélemény közötti különbségek megnövekednek. Négy alapvető skálában — az együttműködő, a felelősségteljes, a függő és a bizalmatlan viszonyulási típus — az eltérések szignifikánsak (5%-os

Az önértékelés és a személy interperszonális viszonyulásairól kialakított csoportvélemény a kísérlet elején (1. csoport)

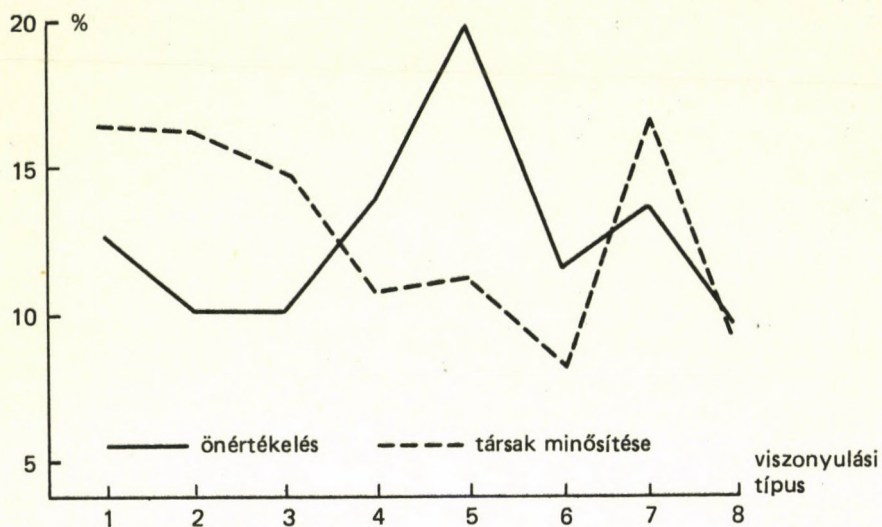

6/b ábra

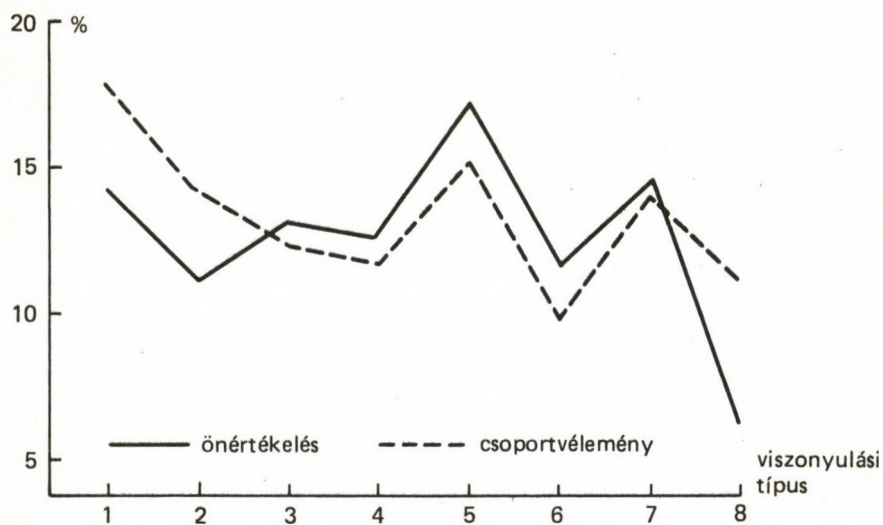
Az önértékelés és a személy interperszonális viszonyulásairól kialakított csoportvélemény a kísérlet végén (1. csoport)

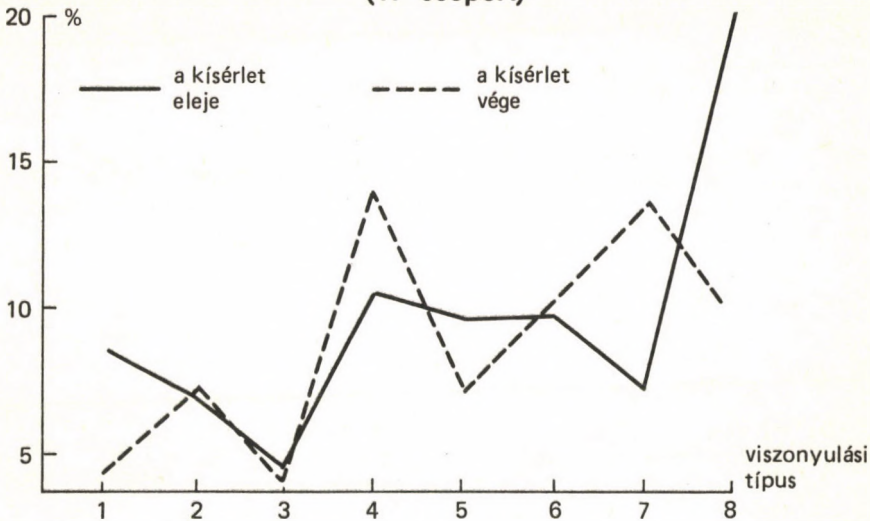
Az önértékelés és a személy interperszonális viszonyulásairól kialakított csoportvélemény a kísérlet elején (2. csoport)

Az önértékelés és a személy interperszonális viszonyulásairól kialakított csoportvélemény a kísérlet végén (2. csoport)

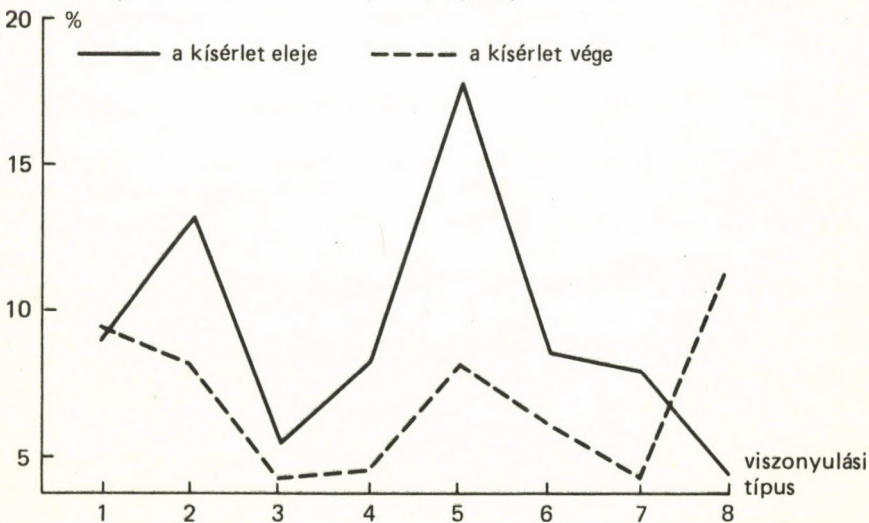

**Az önértékelés és a személy interperszonális viszonyulásairól kialakított csoportvélemény közötti %-os különbség
(1. csoport)**

8/b ábra

**Az önértékelés és a személy interperszonális viszonyulásairól kialakított csoportvélemény közötti %-os különbség
(2. csoport)**

szingen). A v.sz.-ek magukat bizalmatlanabbnak, felelősségteljesebbnek, kevésbé függőnek és kevésbé együttműködőnek ítélik meg, ami nem felel meg az ő tényleges csoportbelli viszonyainak. Erről tanúskodnak a csoportvélemények. Ezek az eredmények azt fejezik ki, hogy ebben a csoportban a v.sz.-eknél önállóságra, függetlenségre való törekvés jelentkezik, miközben alábecsülik a csoport részéről feléjük megnyilvánuló baráti közeledést (8/b ábra).

A csoportvélemény extrém életkörülmények között tehát lényegi hatást gyakorol az énkép alakulására, amely abban jut kifejezésre, hogy a személy önértékelése a kísérlet során reálisabbá, adekvátábbá válik. A csoportvélemény önértékelésre gyakorolt hatásában a kísérlet előtti csoportos kommunikáció tapasztalata jelentős szerepet játszik.

A SZEMÉLY ÖNMAGÁRÓL ALKOTOTT KÉPE ÉS A STÁTUSZ

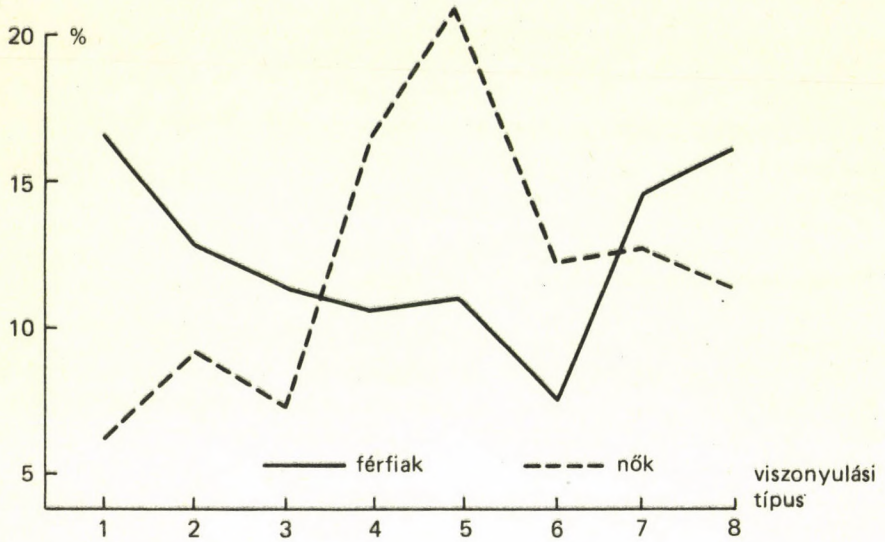
Azt feltételezzük, hogy a mód, ahogy a személy értékeli saját viszonyulásait, összefügg a személyközi kapcsolatok struktúrájában elfoglalt helyével. A pozíció megváltozása befolyásolni fogja a szociális én dinamikáját. E hipotézis ellenőrzése érdekében azoknak a v.sz.-eknek az énképét hasonlítottuk össze, akiknek a kísérlet folyamán a státusa kedvező vagy kedvezőtlen irányban megváltozott. Az eredmények elemzése azt mutatta, hogy a személy csoportbelli elfogadásának növekedésével az önértékelésben egyrészt a függetlenség és versengés fokozódása, másrészt a szerény (tartózkodó) viszonyulási típus mutatóinak csökkenése jár együtt. Alacsonyabbá válnak a konformitás mutatói is. Ugyanakkor a v.sz. csoportbelli interperszonális státuszának romlása a szerény és konform-alkalmazkodó viszonyulási típus növekedéséhez vezet, azaz épp ellentétes dinamika figyelhető meg.

A szociometrikus indexek és a v.sz.-ek viszonyulásainak önértékelése közötti kapcsolatok statisztikai elemzése az alábbi tényeket tárta fel (1. táblázat).

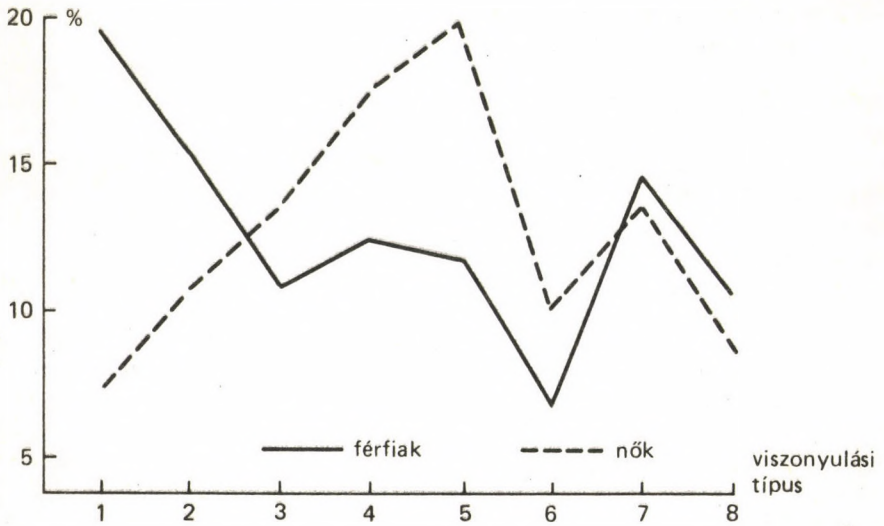
A kísérlet első hetében a v.sz.-ek státusza pozitív kapcsolatban áll az együttműködő és felelősségteljes viszonyulási típus önminősítésével, ugyanígy a kommunikabilitás dimenzióval is.

A kísérlet végére ezek az együttjárások nem maradnak fenn, ugyanakkor újak keletkeznek: negatív kapcsolat a státusz, valamint a bizalmatlan és a zárkózott viszonyulás között. A feltárt összefüggések jellegének megváltozása a kísérlet folyamán valószínűleg arra vezethető vissza, hogy a személy által az interperszonális kapcsolatok rendszerében elfoglalt hely megítélésében szempontváltásra kerül sor. Ha az első héten a kooperatív-barátságos viszonyulás volt a szempont, azaz az, hogy rendelkeznek pozitív, szociálisan kívánatos tulajdonságokkal, akkor a kísérlet végére — tekintettel arra, hogy a csoporttagok között a negatív megnyilvánulások felerősödése volt jellemző — a nem kívánatos tulajdonságok hiánya vált a társválasztás kritériumává.

Férfiak és nők Interperszonális viszonyulásai a kísérlet elején

Férfiak és nők Interperszonális viszonyulásai a kísérlet végén

jellemezhető. Ez bizonyos mérvű agresszivitásban, szarkazmusban, méltatlankodásban jut kifejezésre. A tapasztalt változások összességükben a szociális környezethez való alkalmazkodás készségének romlására utalnak.

Mindezzel együtt az énkép-profilok nemek szerinti összehasonlító elemzése a kísérlet elején és végén azt mutatta, hogy a nők énképe — eltérően a férfiakétól — extrém életkörülmények között jelentős stabilitással bír (5%-os szinten szignifikáns). Ezt a tényt valószínűleg a nők pszichológiai sajátosságaival lehet magyarázni, nevezetesen hajlamukkal a beállítódások és preferenciák stabilizálására.

A nők saját magukról kialakított képe stabilabb, másodsorban abban, hogy a nyíltan szembeszegülő viszonyulási típus növekszik, a függő pedig csökken náluk, a férfiaknál a bizalmatlan, kétkedő és bizonytalan viszonyulások értékei növekszenek.

A SZEMÉLY ÖNMAGÁRÓL KIALAKÍTOTT KÉPE ÉS A PSZICHÉS ÁLLAPOT

A v.sz.-ek pszichés státuszát a kísérlet során emocionális elbizonytalanodás, a szorongások és frusztrációk megnövekedése jellemzi. A kísérlet vége felé szembeötlővé válik a v.sz.-ek viselkedésének inadekvát jellege.

Az énkép és a pszichés állapot mutatói közötti korrelációk elemzése a következőket tárta fel. A kísérlet első hetében a dominancia skála mentén történő önértékelés pozitív kapcsolatban áll az akadály-dominanciával (OD) és a v.sz.-ek énerősségének mutatójával (ED), a versengő viszonyulási skála a hangulattal, a szerény viszonyulás skálája a punitív, önmagát hibáztató (I) és büntudatsökkentő, felelősségelhárító inpunitív (M) megjelenésével, a független viszonyulás skálája az akadály-dominanciával (OD). Ily módon az első heti pszichés állapot alapján véve az énkép legkevésbé előtérben lévő dimenzióival áll kapcsolatban.

A kísérlet végén az állapot befolyása az énképre megnő, ami abban mutatkozik meg, hogy a korrelációk gyakorisága gyarapszik azokkal a viszonyulási típusokkal, amelyek meghatározóak a vizsgálati személyek önmagukról kialakított képének általános profilját illetően. A legjelentősebb hatás a frusztrációs szorongásból ered (OD), amire a korrelációk 50%-a utal. Ez a mutató negatív kapcsolatban áll a szerény, az együttműködő és a felelősségteljes viszonyulási típusokkal, valamint a konformitás és zárkózottság dimenziókkal. A domináns vezetői viszonyulás skálája mentén történő önértékelés a büntudatmentes, felelősségelhárító reakciók (M) kifejeződésével áll pozitív kapcsolatban. A nyílt szembeszegülés skála mentén viszont az önértékelés a viselkedés adekvát jellegével (NP) negatívan korrelál. Az énerő csökkenése (ED) negatívan hat az együttműködő, valamint a konform, a hangulatromlás pedig a felelősségteljes viszonyulási típusokra (2. táblázat).

A v.sz.-ek pszichés állapota tehát lényegesen befolyásolja a magukról kialakított képet mind a kísérlet elején, mind pedig a végén; továbbá a pszichés állapot romlása a feszültség növekedése az énképre gyakorolt hatást felerősíti, méghozzá oly mértékben, hogy a kísérlet végén a társakhoz való viszonyulás általános profiljának meghatározójává válik.

2. táblázat

Korrelációs kapcsolatok a pszichés állapot jellemzői és az Interperszonális viszonyulás típusa között

A pszichés állapot jellemzői	I.	II	III	IV	Interperszonális viszonyulási típusok								függetlenség	konformitás	kommunikabilitás	zárkózottság
Hangulat (Lutoskin alapján)																
I																
M																
O-D																
E-D																
N-P																

* - a nullák és a vesszők elhagyásával

.767 - a vonal feletti számok = a kísérlet elején

.737 - a vonal alatti számok = a kísérlet végén

KÖVETKEZTETÉSEK

1. Extrém életkörülmények között az énkép változásai az alábbi tendenciákkal jellemezhetők: az önértékelésben fokozódik a versengésre és dominanciára való hajlam, valamint a függetlenség és a zárkózottság, s egyúttal csökken a felelősségteljes (altruista) viszonyulási mód.

2. A kísérlet előtti érintkezési tapasztalat korlátozza az extrém életkörülmények énképre gyakorolt negatív befolyásának érvényesülését és elősegíti a bizalomteli, valamint függő típusú viszonyulások magasra értékelését. Amennyiben a csoport tagjai nem rendelkeznek ilyen tapasztalattal, úgy az a bizalmatlan viszonyulási típus növekedéséhez és a függőség csökkenéséhez vezetnek. A kísérlet előtti kommunikáció hozzájárul a nyíltan szembeszegülő viszonyulás megerősödéséhez, egyúttal a szerény alapállás gyengébbé válik.

3. A feszültséggel teli életkörülmények kedveznek az internalizációs mechanizmusnak, amelynek eredménye, hogy a v.sz.-ek átviszik a társaik minősítésében alkalmazott szempontjaikat önértékelésük területére. Ezzel ellentétes tendencia is megállapítható, a szociális én kommunikabilitás—zárkózottság dimenziójának növekvő, illetve csökkenő irányú változásaiban.

4. A személy viszonyulásairól kialakított csoportvélemény elősegíti, hogy magáról adekvát elképzelést formálhasson. E téren igen jelentős szerepük van a csoporttagok kísérlet előtti érintkezési tapasztalatainak.

5. A személy csoportbeli státusza az énkép változásaira azáltal gyakorol hatást, hogy a csoportbeli elfogadottság mértékének növekedése vagy csökkenése fordított arányú változásokhoz vezet a szociális én szerénység, függetlenség és konformitás dimenziójában.

6. A v.sz.-ek énképében nemi különbségek voltak kimutathatók. A nők magukat szerényebbnek, bizalmatlanabbnak, függőbbnek, zárkózottabbnak és alkalmazkodóbbnak minősítik, mint a férfiak. Az utóbbiak vezetésre inkább hajlamos, jobban együttműködő, kommunikabilisabb és függetlenebb embernek tartják magukat. Az énkép dinamikájában a nemek között szintén eltéréseket találtunk: a nőknél megnövekedett a nyíltan szembeszegülő és csökkent a függő típusú viszonyulás; a férfiaknál a bizalmatlanság és a szerénység dimenzió erősödött meg.

7. A negatív pszichikus állapotok (feszültségek, fáradtság stb.) lényegesen befolyásolják a személy önmagáról alkotott képének dinamikáját. Ez a hatás a kísérlet végére jelentős mértékben fokozódik.

(Járó Katalin fordítása)

A kézirat elfogadva: 1989. május

IRODALOM

- HASHCHENKO, V. A., 1988, Az egyéni tulajdonságok hatása a csoport szociális légkörének dinamikájára extrém életkörülmények között, in: *Socialnopsichologicheskie i npravstvennye aspekty izuchenija lichnosti*, 117—125.
- HASHCHENKO, V. A., HASHCHENKO, N. N., 1988, A nemi tényező hatása a termelő közösségek vezetőinek személyiségalakulására, in: *Perestrojka socialno-ekonomicheskoy zhizni i promyshlennaja sociologija*, Kurgan, 125—126.
- LUTOSHKIN, A. N., 1979, „Színeskép”, mint a kollektívák pszichikus légköre empirikus tanulmányozásának eszköze, in: *Socialnopsichologicheskij klimat kollektiva: teorija i metody izuchenija*, M. 162—175.
- SOBCHIK, L. N., 1987, A brigádon belüli személyes együttműködés problémái, in: *Socialno-psichologicheskie problemy brigadnoj formy organizacii truda*, M. 90—101.

ZHURAVLEV, A. L., 1975, Az egyéni tulajdonságok csoportértékelésének módszeréhez, in: *Teoreticheskie i prikladnye problemy psikhologii poznaniya ljudmi drug druga*, Krasnodar, 27—29.

ZHURAVLEV A. L., ZHURAVLEVA E. V., and HASHCHENKO V. A.

CHANGES OF SELF IMAGE AND PEER IMAGE AMONG EXTREME LIFE CONDITIONS

This paper reports on laboratory experiments studying the social psychological aspects of extreme life conditions. The study analysed the changes of self and peer images, as well as the factors affecting the dynamics of these changes in two, four strong working groups in the conditions of partial sleep deficit and relative social isolation.

The authors found that among extreme life conditions self image, measured by the Leary test, showed an increase in dominant and competitive behaviours and a decrease in conformity and communicability. Pre-experiment communicative experiences limited the negative tendencies, and also contributed to an internalisation effect through which the distance between self and peer evaluation became smaller by the end of the experiment.

The group's evaluation about the individual is not only more schematic but also more stable than the self evaluation, thus helps the latter become more realistic among extreme life conditions. The changes in sociometric status had the strongest influence on the dimensions of modest and conforming behaviours. The significant differences between the sexes proved to be stable. The self image of women is less dynamic but both sexes show negative changes in adaptational readiness. By the end of the experiment the level of anxiety and frustration significantly increased and the behaviour of the experimental subjects became less and less adequate.